

TYPY JZD

V počáteční etapě zakládání JZD se používaly tzv. přechodné typy, v nichž nebyl kolektivizován celý výrobní proces a odměny z větší části závisely na výměře půdy vložené do společného hospodářství. Přechodné typy měly přispět k tomu, aby rolníci překonali mentalitu individuálních výrobců a adaptovali se na kolektivní způsob práce. V počátcích zakládání jednotných zemědělských družstev byla při vstupu zdůrazňována dobrovolnost. První socialistická jednotná zemědělská družstva vznikala z iniciativy rolníků od jara 1949. Další členové JZD již byli povětšinou získáváni za pomoci přesvědčování, represivních opatření a dalších hrozeb vůči rolníkům. V první fázi procházela jednotná zemědělská družstva dvěma nižšími typy (I. a II. typ), v nichž se ještě silně uplatňoval faktor soukromého vlastnictví půdy a nijak významněji se neměnil malovýrobní způsob práce. Od společné organizace osevu, sklizně a společného užívání mechanizace u I. typu JZD došlo u II. typu ke změně v podobě rozorání mezí a zavedení společné rostlinné výroby. Dále jednotlivým rolníkům připadla taková část úrody, která odpovídala výměře jejich půdy, s níž vstoupili do jednotného zemědělského družstva. Živočišná výroba zůstala i nadále soukromá.

Nejrychleji se JZD rozšířila v českém a moravském pohraničí, kde zvláště osídlenci z řad zemědělských dělníků a deputátníků hledali ve vstupu do jednotného zemědělského družstva východisko ze špatných výsledků vlastního hospodaření. Vzhledem k neúspěšné první vlně zakládání JZD na jaře roku 1949 a všeobecnému odporu rolníků ke zkollektivizování venkova začali komunisté opouštět variantu masového zakládání JZD a přechodně se soustředili na výstavbu dvou až tří vzorových JZD v každém okrese, která měla vyzdvihnout výhody družstevního hospodaření. Tato linie však netrvala dlouho. Na počátku roku 1950 předsednictvo ústředního výboru KSČ rozhodlo o zrychleném zakládání jednotných zemědělských družstev. Důraz byl nově kladen na přechod ke společnému obdělávání půdy a na společnou živočišnou výrobu. Celostátní kampaň za přechod JZD na vyšší typy družstev (zejména III. a IV. typu), kde již převládaly prvky socialistického hospodaření, ještě znásobila tlak vůči soukromým zemědělcům. Mnozí rolníci, členové KSČ, na to reagovali vystupováním ze strany, z jednotného zemědělského družstva, jiní byli vylučováni („vesniční boháči“) apod. Většina dosud soukromých rolníků se utvrdila v přesvědčení, že JZD jsou vlastně „kolchozy“ a že likvidují jejich soukromé hospodaření.

III. typ JZD byl charakterizován společnou rostlinnou a živočišnou výrobou. Družstevníci byli z větší části odměňováni na základě tzv. pracovních jednotek (PJ) vykonaných pro JZD, jen menší část finančních zdrojů obdrželi jako náhradu za užívání půdy předané do jednotného zemědělského družstva. IV. typ se odlišoval jen tím, že členové JZD byli zásadně odměňováni již pouze podle množství a kvality práce odvedené pro JZD bez ohledu na vloženou půdu. Přechod JZD na vyšší typy provázely nucený výkup strojů, svod dobytka do společných stájí, scelování pozemků, vytváření velkých lánů pro účely JZD atd.

Na konci ledna 1951 tak bylo v Československu 7110 jednotných zemědělských družstev, včetně tehdy již založených přípravných výborů. Z nich bylo 2026 II. typu, 1688 III. typu a 154 IV. typu. Byla snaha zakládat převážně již jen JZD III. a IV. typu, která maximálně umožňovala praktikování zemědělské družstevní velkovýroby. V roce 1952 existovala již JZD nebo alespoň přípravné výbory ve více než polovině obcí v Čechách a na Moravě (8636 JZD). Postupem času se však stále zřetelněji ukazovalo, že tempo kolektivizace bylo organizačně nezvládnutelné, takže vznikala četná jednotná zemědělská družstva s neuspořádanými vnitřními poměry, neuspokojivými hospodářskými výsledky a někdy i JZD administrativně vytvořená, ale fakticky nečinná.

(Zdroj: BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Libri, Praha 2010.; FEIERABEND, L.: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Nakladatelství Stehlík, Volary 2007.; PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 2. díl, období 1945–1992*, Brno 2009.)

FORMY JZD

Výrobní prostředky, které člen poskytne družstvu typu III nebo IV, se ocení podle platných tržních cen a družstvo je má v zápůjčce, dokud je členovi postupně nesplatí. Práce družstva má být vykonávána v první řadě jeho členy, z nichž každý má povinnost odpracovat minimální počet jednotek. Družstvo smí najímat nečleny na práce, které nevykonávají členové nebo jejich rodinní příslušníci. Práce je organizována buď individuálně (mechanici, truhláři apod.), anebo v pracovních skupinách, z nichž každou řídí vedoucí směny (tzv. skupinář). Tak jako předseda a další činovníci družstva dostávají skupináři jednotky navíc, které odrážejí jejich větší odpovědnost. Členům jsou za práci během roku vypláceny zálohy, buď v penězích, nebo v naturáliích. Na konci roku pak obdrží zbytek svého podílu na zisku v závislosti na celkové produkci družstva a na úspěšnosti prodeje jeho produktů.

(Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952. Nakladatelství Stehlík, Volary 2007, s. 68–69.)

» [Nezkrácená verze ukázky textu](#)

MOŽNÉ OTÁZKY A ÚKOLY:

Jaké důvody pravděpodobně vedly tvůrce stanov JZD k zavedení čtyř typů jednotných zemědělských družstev?

Zkuste nalézt zásadní odlišnost mezi nižšími (I. a II.) a vyššími typy JZD (III. a IV.).

Srovnajte u jednotlivých typů JZD způsob odměňování tehdejších družstevníků.

Charakterizujte, jakým způsobem jsou dnes odměňováni lidé pracující v zemědělství.

Jaký postoj zaujímá autor k zavádění jednotlivých typů JZD? Pokuste se osvětlit jeho východiska.

**Feierabend, L.: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952.*
Nakladatelství Stehlík, Volary 2007.**

Ladislav Feierabend (1891–1969)

Po studiu Právnické fakulty UK v Praze se věnoval různým hospodářským funkcím v zemědělství. Od roku 1930 působil v pozici vrchního ředitele Kooperativy. Dále zastával řadu vrcholných družstevních, veřejných i mezinárodních funkcí. Po Mnichově na podzim 1939 se stal v Beranově vládě ministrem zemědělství, kde setrval až do doby, kdy bylo vyraženo jeho členství v odboji. Po útěku před nacisty do zahraničí působil v londýnské exilové vládě nejprve jako ministr bez portfeje, později jako ministr financí. Odešel z ní v únoru 1945, protože nesouhlasil s politickou linií Edvarda Beneše. Po návratu do vlasti se šťastně shledal s rodinou, která byla za války odvečena do koncentračního tábora. Opakovaně a veřejně se stavěl proti narůstající komunistické moci. Po únoru 1948 byl nucen znovu uprchnout, tentokrát emigroval s celou rodinou. Od roku 1950 žil v USA, kde působil jako redaktor Hlasu Ameriky. V tomto období napsal paměti, které vyšly česky v devadesátých letech 20. století pod titulem *Politické vzpomínky*.

Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952

Publikace vyšla anglicky v roce 1952, v době autorova amerického exilu, jako pocta všem lidem, kteří se v malém státě ve středu Evropy s odhodláním i za cenu chyb spojili ve prospěch tradičního družstevnictví. Studie o československých zemědělských družstvech ležela téměř bez zájmu po desetiletí v rodinném archivu v USA a v družstevních knihovnách, rozptýlených po světě. Až okamžik, kdy ji v roce 2001 nečekaně objevila Nad'a Johanisová z Masarykovy univerzity v knihovně Plunkettovy nadace nedaleko Oxfordu, umožnil její vydání v českém překladu za přispění rodiny Feierabendových a dalších osob.

Feierabendova studie popisuje fungování družstevnictví v Československu za první republiky, kdy tvořilo jeden ze základů národního hospodářství, tedy v době než jej komunisté rozvrátili. V Československu tehdy existovaly tisíce venkovských družstev skladištních a hospodářských, úvěrních, zpracovatelských, spotřebních, elektrářských a dalších, která vznikala svobodně, spontánně a zdola. Síť svépomocných sdružení pomohla rolníkům uniknout ze spárů lichvářů, modernizovat svá hospodářství, zhodnotit a výhodně prodávat své produkty, elektrifikovat i jinak zvelebovat své obce. A co bylo snad ještě významnější: dodala jim sebedůvěru, protože svá družstva zřídili a spravovali sami, bez pomoci charity či státu. Předválečná venkovská družstva v sobě dokázala skloubit prvky solidarity a soukromé iniciativy. Byla příkladem kontroly ekonomické moci – ekonomické demokracie. Knihu uzavírá dobový popis tehdejšího zániku svobodného zemědělského družstevnictví v Československu po roce 1948, který s sebou přinesl celou řadu negativ.

FORMY JZD

» [Zpět](#)

Stanovy těchto JZD obsahují instrukce, jak postupně prosazovat kolektivizaci rolnických hospodářství. Zavádí čtyři typy družstev, označených římskými číslicemi. Proces se započíná s poměrně nevinnými družstvy typu I. V této první fázi mají členové za úkol uskutečnit nějaký společný projekt, například společnou prádelnu, líheň vajec, odchovnu telat či něco podobného. Druhý krok pak vyžaduje přesvědčit členy, aby vzájemně sdíleli svou práci, potahy a mechanizaci. Tato fáze je většinou zahájena před obdobím osevu či sklizně a zdánlivě se příliš neliší od prosté sousedské výpomoci, až na to, že členům se ukládá, aby se zapisovali na určité dny v rámci systematického plánu a aby pracovali svědomitě, ať jsou přiděleni kamkoliv. Pozemky jsou nadále soukromým majetkem zemědělců, jejich hranice zůstávají v platnosti, ale obhospodařování půdy probíhá společně, účastní se ho celá vesnice v organizovaných týmech.

Pracovní čas, potahy a stroje, jež každý člen poskytl ostatním, se zaznamenávají a družstvo mu jejich hodnotu na konci sezony přičte k dobru, naopak mu odečte hodnotu práce a pracovních nástrojů, kterými přispěli ostatní při obdělávání jeho pozemku.

V některých družstvech typu I členové zašli dále a souhlasili s tím, že některá svá pole osejí stejnou plodinou současně a v rámci jedné organizované akce. To usnadňuje koordinaci společné práce, ale hranice pozemků a soukromé hospodaření na jednotlivých hospodářstvích zůstávají zachovány.

Pokud jsou tyto formy hospodaření zavedeny, může vesnice přikročit k typu II, kdy se ruší hranice pozemků a rozorají se meze. Takto propojené pozemky jsou pak společně obhospodařovány celou vesnicí, společně se plánuje podíl pozemků, který zaujmou plodiny, seno a krmivo pro zvířata. Rozloha pole a pracovní příspěvek členů se nadále zaznamenává, a každý vlastník tak dostane podíl úrody, který mu náleží. Soukromé vlastnictví tedy není zrušeno, každý člen také dál chová vlastní dobytek a drůbež. Zelené krmení se proto rozděluje v podílech mezi členy.

Pokud využívá neobdělanou půdu anebo obecní či jiné veřejné plochy, dostane JZD za obdělávání podíl z úrody.

Výdaje v tomto typu družstva také hradí členové v poměru k rozloze jejich pozemků, které družstvo obhospodařuje. Zaznamenávají se hodiny práce každého člena a stroje, potahy a další vstupy, které poskytl. Člen hradí svůj podíl společných výdajů. Komunisté preferují odměňování členů ne podle počtu hodin, ale v závislosti na typu práce, kterou vykonávají. Zavedli proto systém pracovních norem, které odrážejí pracovní výkon svědomitého pracovníka v jedné směně v závislosti na typu práce, místních podmínkách a s dostupnými nástroji. Finanční ohodnocení vychází z kategorií, do nichž jsou řazeny jednotlivé druhy práce podle důležitosti, obtížnosti, složitosti a potřebného vzdělání. Pracovní výkon za směnu odpovídající normě v určité kategorii je pak ohodnocen určitým množstvím pracovních jednotek.

Družstva typu II tak zavádějí kolektivní masovou produkci na půdě, která byla ve vlastnictví členů, ale nedospívají do fáze kolektivního řízení. To nastává až ve fázi III. V tomto typu družstva již vypěstované plodiny nepatří členům, ale jednotnému zemědělskému družstvu, třebaže se pěstují na půdě a s pomocí práce všech bývalých vlastníků. Pozemky jsou nadále vedeny v pozemkových knihách jako majetek členů, ale majitelé se vzdávají všech práv, souvisejících se samotným hospodařením, i práv dispozičních. Člen se musí zavázat, že půdu ponechá v družstvu po dobu nejméně tří let, a pokud se po této době rozhodne vystoupit, musí akceptovat náhradou jiná pole, než byla původně jeho. Družstvo se zavazuje, že kvalita vrácených polí nebude nižší, než byla kvalita polí vložených. V tomto JZD III. typu členové odevzdávají kolektivu svůj dobytek a většinu svého inventáře. Dobytek je ustájen ve společných stodolách, ale člen si smí ponechat jednu krávu a tele, prasata, ovce, kozy a drůbež, které využije pro vlastní potřebu. Také má nárok na záhumenek, v průměru o ploše půl hektaru. Vzhledem k tomu, že stodolu a chlévy nadále nebude příliš potřebovat, smí je pronajmout JZD.

Tento typ družstva zaznamenává již pouze odpracované jednotky svých členů. Poté, co uhradí všechny své závazky v dané sezoně, rozdělí zisky mezi členy podle odpracovaných jednotek. Od celkového zisku se předtím odečte deset nebo dvacet procent a tato částka se rozdělí mezi ty členy, kteří poskytli družstvu k užívání svou půdu.

V družstvech typu IV se již žádná kompenzace za poskytnutou půdu nevyplácí a veškerý zisk z celoročního hospodaření je rozdělován členům v poměru k odpracovaným jednotkám. Toto už je pravý sovětský kolchoz, kde se soukromé vlastnictví stává fikcí.

Výrobní prostředky, které člen poskytne družstvu typu III nebo IV, se ocení podle platných tržních cen a družstvo je má v zápůjčce, dokud je členovi postupně nesplatí. Práce družstva má být vykonávána v první řadě jeho členy, z nichž každý má povinnost odpracovat minimální počet jednotek. Družstvo smí najímat nečleny na práce, které nevykonávají členové nebo jejich rodinní příslušníci. Práce je organizována buď individuálně (mechanici, truhláři apod.), anebo v pracovních skupinách, z nichž každou řídí vedoucí směny (tzv. skupinář). Tak jako předseda a další činovníci družstva dostávají skupináři jednotky navíc, které odrážejí jejich větší odpovědnost. Členům jsou za práci během roku vypláceny zálohy, buď v penězích, nebo v naturáliích. Na konci roku pak obdrží zbytek svého podílu na zisku v závislosti na celkové produkci družstva a na úspěšnosti prodeje jeho produktů.

(Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952. Nakladatelství Stehlík, Volary 2007, s. 68–69.)

» [Zpět](#)